Андрійченко Ю. В.,

доктор філологічних наук,

професор кафедри романської філології

Інституту філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ ДИНАМІЧНИХ ЗМІН У ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПАХ

Анотація. Статтю присвячено гендерному аспекту змін, які відбулися в іспанській мові на сучасному етапі розвитку. У лінгвістиці XXI століття інтенсивно розвивається нова дослідницька парадигма, яка ґрунтується на антропоцентричному підході до вивчення мовних явищ. Незважаючи на пильну увагу дослідників до проблеми гендерних відносин у мовному просторі, які зумовлені крос-культурною взаємодією, систематизація гендерних змін, що відбулися в іспанській мові, є необхідною. Звернення до лексичного фонду іспанської мови дає змогу визначити як ціннісні гендерні пріоритети нації загалом, так і настанови окремих соціальних груп.

Мовна поведінка чоловіків і жінок може сприйматися й оцінюватися по-різному навіть тоді, коли вони говорять в абсолютно однаковому стилі. Це сприяло виникненню гіпотези гендерних стереотипів, яка виходить із того, що істотне значення мають не фактичні відмінності в мовній поведінці, а стереотипні очікування, пов'язані з чоловічою та жіночою статтю.

Методологічний принцип дослідження такого явища, як стереотип, полягає в обліку не тільки суспільних уявлень, але й групових, що обумовлює відносність такої властивості стереотипу, як стійкість і стабільність. У ході соціально-культурного розвитку суспільства і під впливом прийнятих відносин усередині соціальних груп у груповій мовній свідомості руйнуються загальні стереотипи та формуються установки та уявлення, що відображають принципово нове розуміння соціальних ролей чоловіків і жінок у сучасному суспільстві. Поступово нові інтерпретації сутності маскулінності та фемінності проникають у суспільну свідомість, стаючи міцнішими когнітивними утвореннями. Цей процес зміни стереотипів є наслідком того, що індивід як носій групової і суспільної свідомості засвоює створені до нього гендерні стереотипи, руйнуючи їх через призму свого індивідуального і групового досвіду.

Ключові слова: гендер, гендерні стереотипи, іспаномовні картини світу, маскулінність, фемінність, іспаномовна спільнота.

Постановка проблеми. Актуальність статті визначається належністю її теми до одного з перспективних напрямів андрорієнтованого дослідження мови лінгвістичної гендерології і пов'язана з необхідністю теоретичного обґрунтування певної низки проблем, які, незважаючи на інтенсивний розвиток гендерних студій, не мають достатнього висвітлення.

Предметом нашого дослідження є гендерно маркована лексика іспанської мови, серед якої існують мовні гендерні стереотипи, які сьогодні все ще функціонують в іспаномовних картинах світу.

Метою статті є дослідження гендерних змін, які відбулися в іспаномовній спільноті на сучасному етапі; аналіз динаміки розвитку стереотипізованих уявлень, які ґрунтуються на гендерному факторі.

Виклад основного матеріалу. Філософські постулати про те, що між мовою і мисленням існує щільний зв'язок одиниць, знаходять підтвердження протягом усієї історії розвитку людства. Однак лише нещодавно поняттю гендера як соціальної складової частини стали приділяти увагу дослідники, зокрема, у галузі лінгвістики.

Оскільки суспільство змінює мову, безумовно, повинні змінитися певні соціальні уявлення у зв'язку з тим фактом, що мова є віддзеркаленням подій, що відбуваються в ньому самому. Мова об'єктивно відображає реальну дійсність, уявлення, що склалися впродовж багатьох століть, стали стереотипи, тому вона не може бути гендерно-дискримінаційним знаряддям, яке має на меті пригнічення однієї або іншої статі. Гендер, який є соціальною статтю людини і частиною картини світу, знаходить своє вираження у формі гендерних стереотипів [1].

Важливим є те, якими саме засобами оперує мова для конструювання гендера, у яких комунікативних ситуаціях він відбувається, як мовні та позамовні фактори впливають на цей процес. У центрі всіх теоретичних постулатів, пов'язаних із вивченням ключової лінгвістичної проблеми, якою є мова в людині та людина в мові, знаходиться культура, маркована національними особливостями. Мова є найважливішим засобом формування й існування знань людини про світ. Людина в процесі діяльності відтворює об'єктивний світ і закріплює у словах результати пізнання [2].

Гендерні знання є частиною когнітивної картини світу, втіленої у формі мовних знаків. Гендер може знайти своє відображення в денотативному змісті одиниці мови, тобто в наявності семи «стать». В інших випадках відношення між мовним знаком та гендером можуть бути виражені опосередковано, наприклад, через сполучуваність із відповідними лексичними одиницями (*bonita (la mujer)/guapo (el hombre)*); внаслідок асоціації за суміжністю, коли йдеться про предмети, ознаки, які пов'язуються з представниками тієї чи іншої статі (*el pintalabios/el martillo*); за видами діяльності (*la azafata/el mecánico*) і через асоціації за подібністю, коли відбувається приписування стереотипних якостей мужності або жіночності (*fuerza, tranquilidad, inteligencia* – чоловіче, *hermosura, debilidad* – жіноче) [1].

Опозиційні поняття «чоловік»/«жінка» є похідними від біному *маскулінне/фемінне* і відіграють важливу роль у стереотипізованих уявленнях суспільства про гендерні ролі кожної з біологічних статей.

Оскільки чоловік і жінка належать до різних гендерних груп і виконують різні соціальні ролі, суспільство очікує від них певних моделей мовленнєвої поведінки. Чоловічий світ в іспаномовній культурі є більш відкритим ззовні, тобто репрезентація образу чоловіка в іспаномовних картинах світу є більш визначеною, чіткіше оформленою змістовно і легше розуміється представниками обох статей. В жіночому світі є більше таємного, татуйованого для зовнішнього спостерігача, і ці нечисленні уявлення в багатьох аспектах є похідними від чоловічих за принципом протилежності.

Частіше за все говорять про дві діаметральні картини світу, у яких у першому випадку чоловікові відводиться домінуюча активна роль, а жінці – підкорення, пасивність і зосередженість на родині. Основними поняттями, які зміцнили гендерну асиметрію, стали культ родини й жіночої вірності, що стали своєрідною ортодоксальністю суспільної свідомості [2]. Тут має відтворюватися суворі традиційно-патріархальна ієрархія ролей. Місце жінки закріплювалось виключно в приватній сфері, а саме родині і домашньому господарстві, де вона виконувала репродуктивну і обслуговуючу ролі.

Мова, відображаючи і формуючи наші образи і уявлення, впроваджує і тиражує асиметричні погляди на чоловіків і жінок. Недостатня чи помилкова ідентифікація жінки в мові веде до її дискримінації в суспільстві, ущемлення її прав, збереження й закріплення патріархально-традиційного розподілу ролей між чоловіком і жінкою. Аналізуючи лексичний склад висловлювань загалом на основі соціолінгвістичного дослідження, дослідники констатують той факт, що словниковий запас жінок менший, ніж чоловіків. Лінгвісти відзначають детальність викладу, надмірну описовість у жіночих текстах та узагальненість у чоловічих текстах, ґрунтуючись на аналізі письмових текстів чоловіків і жінок задля вишукування фактів для криміналістичної експертизи [2, с. 60].

Комплімент як фактор експлікації відносин чоловіків і жінок також став об'єктом гендерного дослідження, в роботах за темою містяться дані про перлокутивний ефект презентації компліменту [3; 4; 6]. У роботі А.В. Кіріліної об'єктом дослідження вибрано комплімент як лексичний засіб реалізації комунікативної тактики чоловіків і жінок під час стратегії гри на підвищення (установка на кооперацію) і гри на пониження (установка на конфронтацію) у ситуаціях офіційного/неофіційного спілкування. У результаті аналізу інтерв'ю підтверджена гіпотеза про характер впливу гендерного фактору, який проявляється в більшості випадків нерегулярно або комплексно разом з іншими факторами [1].

Гендерні стереотипи в системі патріархальної картини світу, на наш погляд, декларуються такими тезами.

1) Головне для жінки – родина, материнство, піклування про близьких. Саме ці напрями мають бути для неї пріоритетними. Жіноча любов – це розчинення в коханій людині, відмова від свого світу.

2) Підвищення престижу домогосподарки. Для жінки вистачає реалізуватися саме в цій ролі, тому соціальна політика має бути спрямована на звільнення жінки від праці в суспільній сфері.

3) Надійність родини залежить від наявності її голови, тобто чоловіка. Головне для нього – це робота, справа. Жінка – його тил, який забезпечує чоловікові умови для реалізації його ролей.

Завдяки змінам, які відбулися в іспаномовному суспільстві, можна зауважити появу значної кількості гендерно-нейтральної лексики в словниковому складі іспанської мови. Словотвірний компонент *el hombre* поступово замінюється на *la mujer*, де це можливо, або на знеособлений *la persona*. Усі зміни, що відбуваються у свідомості особистості, прямо відображаються в її мовній картині світу [5, с. 82].

Сучасні публіцистичні тексти виявляють масову свідомість і культуру, а також стійкі уявлення про маскулінне і фемінне. Ці уявлення закріплені в мові за допомогою номінацій, в яких закладена загальна ідея суспільства про призначення чоловіка і жінки в певний період часу. Розглядаючи сучасні періодичні видання іспанською мовою, можемо виокремити декілька загальних тематичних груп чоловічих і жіночих гендерних номінацій, які відображають сучасні типи маскулінності і фемінності в іспаномовних картинах світу. Згідно з нашим дослідженням, до чоловічих гендерних номінацій належать такі тематичні групи: *el macho, el jefe, el metrosexual, el soltero*. Жіночі гендерні номінації містять такі групи: *la mujer fatal, la mujer de negocios, la modelo, el ama de casa*.

Із соціокультурними змінами в сучасному суспільстві, а також із наявністю потужної критики мови з боку феміністських кіл, які сьогодні набули сильного впливу, виникла така особливість, як збільшення кількості похідних від іменників чоловічого роду некодифікованих номінацій осіб жіночої статі за професією, спеціальністю, посадою (*la doctora en letras, la primera ministro* тощо) [6, с. 54–67]. Відсутність у літературній іспанській мові таких номінацій осіб жіночої статі за наявності номінацій чоловічого роду розглядається представниками феміністського руху як вияв мовного сексизму, тому, на їхню думку, цю нестачу слід компенсувати утворенням нових паралельних форм – так званих феміністських неологізмів. Цей процес дав поштовх виникненню спеціальних словників і списків слів у граматичних довідниках, автори яких рекомендують вживати, наприклад, такі лексичні одиниці: *la pilotesa, la choferesa, la alcaldesa, la presidenta, la agente, la soldado, la coronela, la mujer bombero, la minero, la mayordoma, la guardia, la intendanta, la cirujano de guardia, la fiscal*.

Причина збільшення кількості таких лексем полягає, на наш погляд, у неправильному розмежуванні понять «граматичний рід» і «біологічна стать», оскільки в номінації чоловічого роду типу *mayordomo* немає жодних маркерів належності до суто чоловічого світу, а вживання лексичної одиниці в гендерно-нейтральному контексті зовсім не свідчить про те, що йдеться виключно про особу чоловічої статі [7, с. 197–202].

На сучасному етапі змінився напрям соціокультурної специфіки статі. Вже йдеться не про те, як стать впливає на комунікативну поведінку і використання мови, а про те, якими засобами оперує мова для конструювання гендера, в яких комунікативних ситуаціях, а також які екстралінгвістичні фактори впливають на цей процес [3, с. 8]. Особливої уваги потребують практично не досліджені механізми імпліцитної передачі гендерних змістів, які є основним засобом конструювання гендера в дискурсі. Важливим із теоретичної точки зору є пояснення стилістичного підходу до конструювання гендерних відносин. У зв'язку із сучасним розумінням гендера як компонента колективної та індивідуальної свідомості, яка є збудованою мовними засобами, існує необхідність усвідомлення цього феномена з позицій когнітивної науки.

Висновки. Сьогодні спостерігається значне скорочення гендерних стереотипів в іспаномовних картинах світу, але не можна говорити про їхнє повне зникнення. Глибинні причини їхнього збереження – це передусім неузгодженість когнітивної та мовної картин світу, діалектична природа співвідношення констант і трансформацій у мові.

Стереотипні уявлення про іспанську жінку, які стосуються соціальної сфери її життя, зазнали певних змін, оскільки соціальні процеси, що відбуваються в сучасному суспільстві, відображаються в мові. Так, в іспаномовному суспільстві змінилося ставлення до шлюбу: якщо раніше неодружена дівчина була ганьбою для своєї сім'ї, а розлучення розглядалося суспільством як гріх, то сьогодні відбувається пом'якшення негативної оцінки або навіть її нейтралізація. Ці приклади ще раз підтверджують вплив позамовних чинників на формування образу сучасної жінки іспаномовного суспільства.

Література:

1. Андрійченко Ю.В. Іспаномовні гендерні картини світу: динаміка розвитку на сучасному етапі. Мовні і концептуальні картини світу. 2018. Вип. 2. С. 13–18.
2. Кирилина А.В. Гендер: лингвистические аспекты. Москва, 1999. 189 с.
3. Лакофф Р. Язык и место женщины. Введение в гендерные исследования. Ч. II : Хрестоматия / под ред. С.В. Жеребкина. Харьков, 2001. 798 с.
4. Рябов О.В. Гендерные аспекты межкультурной коммуникации: социально-философский анализ. Гендер как интрига познания. Москва, 2002. С. 37–47.
5. Bengoechea M. Nombra en femenino y en masculino: Sugerencias para un uso no sexista en lenguaje en los medios de comunicación. Madrid, 1999. 281 p.
6. Calero Fernández M.A. Lenguaje, género y sexo: reflexiones desde la lingüística y desde el feminismo. Valladolid, 2001. 198 p.
7. Lledo E. Profesiones en femenino. Madrid, 1996. 107 p.
8. Moreno Cabrera J.C. Acerca de la discriminación de la mujer y de los lingüistas en la sociedad. Reflexiones críticas. Barcelona, 2012. 265 p.

Andriichenko Yu. Language features of dynamic changes in gender stereotype

Summary. The article is devoted to the gender aspect of the changes that have taken place in the Spanish language at the present stage of development. In the linguistics of the XXI century, a new research paradigm is intensively developing, which is based on an anthropocentric approach to the study of linguistic phenomena. Despite the close attention of researchers to the problem of gender relations in the language space, which are due to cross-cultural interaction, the need to systematize the gender changes that have occurred in the Spanish language is relevant. The appeal to the lexical fund of the Spanish language allows determining both the value gender priorities of the nation as a whole and the guidelines of individual social groups.

The language behavior of men and women can be perceived and evaluated differently, even if they speak in exactly the same style. This contributed to the hypothesis of gender stereotypes, which is based on the fact that it is not the actual differences in language behavior that are significant, but the stereotypical expectations associated with male and female gender.

The methodological principle of research of such phenomenon as a stereotype consists in the account not only of public representations, but also group that causes relativity of such property of a stereotype, as stability and stability. In the course of socio-cultural development of society and under the influence of accepted relations within social groups in the group language consciousness general stereotypes are destroyed and attitudes and ideas are formed that reflect a fundamentally new understanding of social roles of men and women in modern society. Gradually, new interpretations of the essence of masculinity and femininity penetrate into the public consciousness, becoming stronger cognitive formations. This process of changing stereotypes is a consequence of the fact that the individual as a carrier of group and social consciousness assimilates the gender stereotypes created for him, destroying them through the prism of his individual and group experience.

Key words: gender, gender stereotypes, Hispanic pictures of the world, masculinity, femininity, Spanish community.